

พระพุทธศาสนากับการเมืองในโลกสมัยใหม่ : แนวโน้มการศึกษา

ของคณะสงฆ์ประเทศไทยในยุค 4.0

Buddhism and Politics in the Modern World: Trends in Education
of the Ecclesiastical Province of Thailand in the 4.0 era

พระนวชาติ รongพล

พระครูใบฎีกาวิศศักดิ์ ใต้ศรีโคตร

Phra Navachart Rongphol

Phrakhrubadika Taveesak Taisrikhot

มหาวิทยาลัยมจร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Magadh University

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Received August 17, 2022, Revised September 11, 2022, Accepted October 9, 2022

บทคัดย่อ

แนวโน้มการศึกษาของคณะสงฆ์ประเทศไทยในยุค 4.0 ขบวนการและองค์กรพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นการขับเคลื่อนกิจกรรมอาสาสมัครด้านสาธารณกุศลของพุทธศาสนาที่สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นขบวนการจิตอาสาที่สนับสนุนงานสาธารณสงเคราะห์ได้อย่างกว้างขวาง การเสริมสร้างคุณธรรมโดยอาศัยกลไกกัลยาณมิตรและกระบวนการกลุ่มด้วยการจัดองค์กรและกิจกรรมเพื่อให้เกิดกลุ่มกัลยาณมิตรขึ้นมาในหลายลักษณะและการส่งเสริมคุณธรรมโดยจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน สภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตดังกล่าวช่วยกล่อมเกลาให้สังคมมีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่เสพตามกระแสบริโภคนิยม และรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เสริมด้วยการส่งเสริมคุณธรรมด้วยสื่อที่มีคุณภาพและทันสมัยสามารถสื่อสารในกลุ่มคนรุ่นใหม่ เช่น Line/Facebook การเสริมสร้างจิตสำนึกและคุณธรรมโดยใช้สื่อเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นประโยชน์มากต่อผู้ปฏิบัติศรัทธาของแต่ละองค์กร นอกจากการใช้สื่อประเภทหนังสือเอกสารซีดีหรือวีดีโอ

คำสำคัญ : การเมืองในโลกสมัยใหม่, คณะสงฆ์ประเทศไทย

Abstract

Trends in Education of Sangha of Thailand in the 4.0 Era Buddhist Movements and Organizations for Society drive Buddhist voluntary activities that can be developed into a volunteer movement that supports public welfare work widely. Enhancing virtue by using good friends and group processes by organizing organizations and activities to create many good friends groups and

promoting morality by setting up an appropriate environment. to achieve learning from daily life Such environment and way of life helps to make the society have a simple life. Not following the trend of consumerism and know how to use time for the benefit of the public Reinforced by promoting virtue with quality and modern media that can be communicated among the new generation, such as Line/Facebook. Raising consciousness and morality through the use of media is one of the methods that are very beneficial to the faith practitioners of each organization. In addition to using media such as books, documents, CDs or videos.

Keywords: politics in the modern world , Sangha of Thailand

บทนำ

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) เป็นชื่อสำหรับใช้เรียกขบวนการพระพุทธศาสนาแนวใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาสังคมโลกยุคใหม่ หมายถึง ทศนะที่ว่าพระพุทธศาสนากับสังคมต้องผูกพัน (must be engaged) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีการแยกเรื่องศาสนากับสังคมออกจากกัน รวมทั้งความพยายามที่จะตีความพุทธธรรมให้ครอบคลุมปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน เพราะเห็นว่าการสอนแบบจารีตที่เน้นการแก้ปัญหาของปัจเจกบุคคล ไม่เพียงพอต่อการตอบปัญหาสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อนได้ การแก้ปัญหาความทุกข์ของปัจเจกบุคคลและสังคมสามารถดำเนินควบคู่กันไปได้ อีกความหมายหนึ่ง เพื่อเป็นการเสริมสร้างภาพลักษณ์พระพุทธศาสนาประเทศไทย และการเสริมสร้างประสิทธิภาพของ สถาบันทางศาสนาเป็นหน่วยทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างมาตรฐานการดำเนินชีวิตและการจัดระเบียบทางสังคมมาอย่างยาวนานการศึกษานี้จะมุ่งเน้นการพิจารณาบทบาทของขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมในมิติของกรอบคิดทางสังคมวิทยาเพื่อทำความเข้าใจขบวนการนี้ในฐานะหน่วยทางศาสนาที่แสดงออกถึงการมีพลวัตทางสังคม กล่าวคือสามารถเปลี่ยนแปลงการกระทำทางสังคม ทั้งเชิงแนวคิดทางอุดมการณ์และการพัฒนาบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมได้กล่าวเฉพาะมิติทางสังคมวิทยาจะเห็นว่าสถาบันทางศาสนาถือเป็นหน่วยทางสังคมที่ทำหน้าที่ทั้งรวบรวมและผลิตความรู้ให้กับสังคมมาโดยตลอด การสร้างชุดความเชื่อและชี้แนวทางการดำเนินชีวิตเป็นบทบาทที่สถาบันทางศาสนามีส่วนสำคัญต่อการเสนอองค์ความรู้ออกสู่สังคมขณะเดียวกันวิธีการวิเคราะห์ภายใต้กรอบทางสังคมวิทยายังเปิดพื้นที่ให้เกิดการถกเถียงเกี่ยวกับสถาบันทางศาสนา ที่ครอบคลุมตั้งแต่การสร้างวาทกรรม

เกี่ยวกับความหมายของศาสนาต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนและความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของศาสนาต่อกระบวนการพัฒนาสังคมและการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคมสมัยใหม่

การเข้าสู่สังคมสมัยใหม่เป็นกระบวนการที่ผลักดันให้สถาบันทางศาสนาต้องเปิดกว้างในการรับความรู้และสร้างกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคม ในลักษณะที่ไม่ได้เน้นไปสู่การควบคุมหรือกำกับความเป็นไปทางสังคมมากขึ้น ข้อเสนอของ ธเนศ วงศ์ยานนาวา (2562:248-251) ชี้ให้เห็นวิวัฒนาการของการแพร่กระจายความคิดเกี่ยวกับฆราวาสวิสัยหรือโลกวิสัย (secular) สะท้อนถึงความเฟื่องฟูของการยอมรับพื้นที่ส่วนตัวหรือสถานะส่วนบุคคลที่ปัจเจกพึงมีของผู้คนในสังคมยุโรป และแสดงให้เห็นถึงความสมเหตุสมผลของการให้อิสระต่อการดำเนินชีวิตของผู้คน โดยมีได้นำศาสนามาเป็นส่วนหนึ่งของประเด็นสาธารณะ อย่างไรก็ตามในพื้นที่อื่น ๆ ของสังคมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทวีปเอเชีย ยังมีพื้นที่ที่อิทธิพลทางศาสนาได้หยั่งรากลึกถึงกับวิถีวัฒนธรรมของผู้คน รวมทั้งมีปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสถาบันทางการปกครองวิถีชีวิตของผู้คนกับความเชื่อทางศาสนายังเป็นวิถีที่ผสมผสานและส่งผลกระทบต่อถึงกันอยู่เสมอมา

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

พระพุทธศาสนาที่จะก่อให้เกิดปัญญาและความรักได้ จะต้องเป็นคำสอนที่เหมาะสม ด้านหนึ่งคำสอนนั้นจะต้องอยู่บนฐานหลักการของพระพุทธศาสนา ในอีกด้านหนึ่งจะต้องเป็นคำสอนที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้อย่างแท้จริง (ประเวศ วสี : วิถีมุขยในศตวรรษที่ 21) กุศโลบาย (skillful means) หมายถึงการสอนโดยอุบายวิธีอันชาญฉลาด เพื่อให้เหมาะกับเหตุการณ์และอุปนิสัยอันแตกต่างของบุคคล พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมอาจแบ่งลักษณะโดยรวมเป็น 3 ประการ ดังนี้ (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร : 2548)

1) ความตระหนักรู้ (Awareness) หมายถึง ความมีสติสำนึกตระหนักรู้สิ่งที่เกิดขึ้นภายในตัวเอง สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว รวมทั้งตระหนักรู้ในสภาพความทุกข์ของหมู่สัตว์ในสังคมและโลก ถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การทำกิจกรรมทางสังคม

2) การทำตนให้เป็นหนึ่งเดียวกับโลก (Identification of self and world) ได้แก่ ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียว (oneness) การไม่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย (non-dualism) การพึ่งพาอาศัยกัน (independence) และความรู้สึกเห็นอกเห็นใจกัน ในขั้นแรก เมื่อได้ตระหนักรู้ได้เห็น และได้ยินสภาพความทุกข์ที่หมู่สัตว์ได้ประสบอยู่ จากนั้น จึงแผ่ความกรุณา (compassion) หรือ ความรู้สึกสงสาร (sympathy) ความรู้สึกร่วม (co-feeling) หรือความรู้สึกว่าเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ (fellow-feeling) เพื่อทำลายพรมแดนที่ขวางกั้นระหว่างตนเองกับคนอื่น พระดิช นัท ฮันท์ ได้รวมเอาพวกโจรสลัดและผู้

ลักลอบค้าอาวุธสงครามไว้ในข่ายแห่งความกรุณาของท่านด้วยในฐานะเป็นผู้สืบทอดกรรมและผู้ประสบเคราะห์กรรมร่วมกัน

3) การลงมือกระทำ (Imperative of Action) หมายถึง ข้อบังคับที่จะต้องลงมือทำหรือให้การช่วยเหลือทันทีเมื่อเห็นหรือได้ยินผู้อื่นมีความทุกข์ ดังที่พระดิช นัท ฮันท์ กล่าวไว้ว่า “เมื่อมีการเห็นจะต้องมีการกระทำ” หรือดังที่เบอร์นาร์ด กลาสแมน (Bernard Glassman) มองว่า การมองความทุกข์ของคนอื่นให้เป็นดังทุกข์ของตน จะนำไปสู่การกระทำอย่างมั่นคง ดังข้อคํากล่าวของเขาที่ว่า “ถ้าฉันมีแผลที่เลือดกำลังไหล ฉันจะรักษามันทันที จะไม่เข้าร่วมกลุ่มตกปัญหาหรือรอให้มีเครื่องมือพร้อมหรือรอจนกว่าจะได้ตรัสรู้ หรือรอจนกว่าจะได้ฝึกฝนตนก่อน ฉันจะหาผ้ามาพันแผลให้เลือดหยุดไหลทันที เพราะเลือดของฉันกำลังไหลอยู่ขณะนี้”

ปัญหาที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของการพัฒนาสังคมไทย ก็คือ การพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาประเทศ จะเห็นได้ว่า ในแผนฉบับที่ 8 เป็นต้นมา จะเน้นการพัฒนาที่มุ่งให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาคนให้มีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมทั้งการพัฒนาที่บูรณาการแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างแก่นกลางของพุทธศาสนา เช่น การไม่ปล่อยให้ผู้อื่นทุกข์ การเห็นความทุกข์ของคนอื่นเป็นเหมือนความทุกข์ของตนเอง และความกรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ พอเรามีทำที่แบบนี้ เราก็ต้องดูว่า เราจะเคลื่อนไหวอะไรเพื่อให้เกิดประโยชน์เหล่านี้ได้บ้าง นี่ก็เป็นการเมืองที่สร้างสรรค์สำหรับพระได้ ด้วยเหตุนี้ หากพระสนับสนุนกลุ่มผู้มีอำนาจที่ใช้ความรุนแรงกับประชาชนจึงเป็นการผิดหลักศาสนา ไม่ว่าจะพูดโดยตรงหรือโดยอ้อม กรณีนี้เคยเกิดขึ้นมาแล้ว ในการรองรับความดีที่เหนือกว่า (higher good) หลักศาสนาเคยถูกตีความบิดเบือนมาแล้ว เช่น พระเทพกิตติปัญญาคุณ หรือ กิตติวุฑฒ โภคิน เคยกล่าวว่า “การฆ่าคอมมิวนิสต์เป็นบาป แต่บาปเหมือนการฆ่าปลาใส่แกงแล้วถวายพระ” เพราะฉะนั้น การบิดพลิ้วหลักคำสอนเพื่อส่งเสริมความดีที่เหนือกว่าจึงเป็นสิ่งอันตราย (คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง: 2021) กระแสเรื่องศาสนาที่มีความเป็นโลกวิสัย (secular religion) ที่เราสามารถเอามาแนวปฏิบัติหรือคุณค่าทางศาสนาไปใช้ โดยไม่ต้องแปะฉลากว่าเป็นศาสนิกชน รวมถึงมีการตีความศาสนาธรรมให้สอดคล้องกับคุณค่าของโลกสมัยใหม่ เช่น ประเด็นเรื่องชายหญิงเท่าเทียม เมื่อมองจากสังคมไทย มีภาพของความพยายามที่จะรื้อทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อไปสู่สังคมใหม่ แต่เราไม่ค่อยถามกันว่า ถ้าเราจะมีสังคมใหม่ที่ห้ามมีศาสนา กลุ่มคนที่ยังนับถือศาสนาจะมีที่ทางอย่างไร แน่แน่นอนว่า เราต้องเปิดพื้นที่ให้พวกเขา ต้องเป็นสังคมที่คนนับถือศาสนาและไม่นับถือศาสนาสามารถอยู่ร่วมกันและวิพากษ์วิจารณ์กันได้ (ผศ.ธนภณ สมหวัง: 2560) แต่แนวโน้มรัฐไทยเป็นรัฐที่สนับสนุนศาสนา แต่ไม่ถึงกับเป็นรัฐศาสนา (religious state) เมื่อพิจารณาในแง่มุมมองของพระพุทธศาสนาในฐานะสถาบันหลักหนึ่งในสังคมไทย ที่ได้เข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมไทย ก็คงพบว่า ในอดีตพระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จในการสร้างความอยู่ดีมีสุขให้กับสังคมไทย จนคนไทยมีลักษณะนิสัยที่เด่นชัด คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบสนุกและชอบทำบุญ ซึ่งนับเป็นความวิเศษอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ที่

สามารถบูรณาการความสนุกกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาในเรื่องบุญเข้าด้วยกัน ดังปรากฏในประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบวชขนาด งานแต่งงาน งานวันสงกรานต์ เป็นต้น

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม หมายถึง ขบวนการหรือกลุ่มนักกิจกรรมชาวพุทธเพื่อสังคม (Engaged Buddhists) ที่พยายามนำพระพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสังคม เช่น ปัญหาความอยุติธรรมทางสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความรุนแรง ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง (พระมหาสมปฤกษ์ วุฑฒิกโร : 2548) ส่วนปัญหาการเมืองมีอยู่ในทุกสังคม หากเรามองว่าการเมืองเป็นเรื่องการจัดสรรทรัพยากรหรือการจัดสรรอำนาจ การเมืองในศาสนาเป็นเรื่องไม่แปลก เพียงแต่การเมืองในสังคมพระทุกวันนี้ไม่สร้างสรรค์ เพราะเป็นการเมืองในระบบอำนาจนิยม ไม่ตรงกับเจตนารมณ์ของศาสนา ซึ่งสามารถเปลี่ยนได้ขณะที่เกิดการเมืองในสังคมสงฆ์เอง การเมืองทางโลกและการเมืองทางศาสนาก็เข้ามาแยกไม่ออก ไม่แยกขาดจากกัน โดยรัฐใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการพูดถึงสิทธิอำนาจอันชอบธรรมหรือในการจัดผู้เห็นต่าง กลับกัน ศาสนาก็ใช้รัฐในการขจัดศัตรูหรือให้รัฐอุปถัมภ์ ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นก็เพราะการเมืองสองระบบนี้ไปพัวพันกัน วิธีการแก้ไขจึงต้องจัดสรรความสัมพันธ์นี้ใหม่ การแยกรัฐออกจากศาสนาเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างเข้าที่เข้าทาง แต่ถ้าถามว่าจะปฏิเสธการเมืองในศาสนาได้ไหม เป็นไปไม่ได้ เพราะทุกๆ สังคมมนุษย์ล้วนมีการเมือง เพียงแต่จะหาอย่างไรให้สร้างสรรค์ในยุคสังคม 4.0 การบอกว่า “ศาสนาหรือพระต้องไม่ยุ่งเรื่องการเมือง” เป็นการเมืองในตัวเอง เพราะเป็นการห้ามไม่ให้พระกระทำในสิ่งที่ผู้มีอำนาจไม่ต้องการ พระยุ่งกับการเมืองได้แน่นอน ถ้าเป็นการเมืองแบบสร้างสรรค์ แม้แต่พระพุทธเจ้าเองยังเคยเข้าไปอยู่ในความขัดแย้งหลายครั้ง การประยุกต์หลักธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการทำความดีเพื่อสังคมเป็นสิ่งที่ชาวพุทธไทยควรตระหนักชัดการที่มีผู้ออกมาวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ที่คณะสงฆ์ไทยออกไปช่วยเหลือผู้ประสบสาธารณภัยว่าไม่ใช่กิจของสงฆ์นั้น จึงเป็นความคิดที่คับแคบ หากพระสงฆ์ยังคงต้องพึ่งพิงปัจจัยสี่จากชาวบ้านญาติโยม แต่ไม่สนใจที่ช่วยเหลือเกื้อกูลตามสมควรเมื่อชาวบ้านญาติโยมต้องประสบทุกข์ภัยต่างๆ เหล่านี้คือการละเลยในหลักธรรมพรหมวิหาร 4 หากพระสงฆ์ทุกรูปคิดเช่นนี้แล้วการบรรลุนิพพานหรือการบรรลุนิพพานจะเป็นจุดหมายของพุทธธรรมที่แท้จริงหรือ หรือว่าการร่วมกันทำความดีเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ไม่ใช่คำสอนตามแนวทางที่เป็น หลักธรรมของพระพุทธองค์ สังคมพุทธไทยควรจะมีการไตร่ตรองในเรื่องนี้ให้ชัดเจน เพื่อกำหนดแนวทางการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธที่เหมาะสมแก่สังคมไทย และเป็นแนวทางที่คณะสงฆ์ไทยจะได้ยึดถือปฏิบัติสืบไปในอนาคต

พระพุทธศาสนาของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงโฉมสำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพื่อตอบสนองต่อการท้าทายจากกระแสความเป็นเหตุผลนิยม (ธงชัย วินิจจะกุล (2562, น. 3-67)) หรือปรับให้เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในสยามได้ผ่านกระบวนการทำให้ทันสมัย และทำให้เป็นเหตุเป็นผลยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับรัฐและโลกต่าง ๆ ของรัฐ รวมทั้งการศึกษา ซึ่งล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ของสังคมและวัฒนธรรมไทยโดยรวม ในการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้ พระพุทธศาสนาสมัยใหม่ได้กดทับพระพุทธศาสนาแบบอื่น ๆ ของท้องถิ่นต่าง ๆ ในสยามลงไป เพื่อสถาปนาอำนาจครอบงำของตน ในทำนองเดียวกันกับที่ความรู้ตะวันตกได้กระทำกับความรู้ของไทยหลายอย่าง คนไทยส่วนใหญ่ไม่ทราบหรือไม่สนใจว่าพระพุทธศาสนาของไทยที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและได้รับการยกย่องอย่างกว้างขวางในวาทกรรมชาตินิยมว่าเป็นแก่นของความเป็นไทย (Thinness) การที่รัฐไทยจะเป็นผู้ใหญ่ได้ ศาสนาต้องสามารถดูแลตัวเองได้ ไม่ใช่รัฐสนับสนุนพุทธศาสนามากกว่าศาสนาอื่นเพียงเพราะประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

ลิตธิกับหน้าที่

พุทธทาสภิกขุได้วิเคราะห์ระบบลิตธิมนุษยชนในด้านแนวคิดจริยศาสตร์เชิงเปรียบเทียบจากมุมมองของท่านและได้กล่าววิจารณ์อย่างตรงไปตรงมา โดยเห็นว่าจริยศาสตร์แบบลิตธิจึงเน้นประเด็นเรื่องลิตธิ แต่ทำไมศาสนาพุทธไม่จำเป็นต้องเน้นเรื่องลิตธิแต่ทว่าต้องเน้นเรื่องหน้าที่ เช่น ศิล 5 และ มรรคมีองค์ 8 คำวิจารณ์ของท่านต้องถูกพิจารณาในบริบทของจริยศาสตร์เปรียบเทียบเพราะสะท้อนว่าท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์เรื่องลิตธิและหน้าที่ ซึ่งต่างเป็นตรรกะพื้นฐานของระบบยุติธรรมดังที่ปรากฏในปฎิญาสาครว่าด้วยลิตธิมนุษยชนของสหประชาชาติตั้งเห็นว่าท่านพุทธทาสเน้นเรื่องนี้ในการบรรยายเรื่องอติมมตากับปัญหาลิตธิมนุษยชน (พุทธทาสภิกขุ, 2556, น. 422) “หากคนสมัยนี้มีปากพล้ำแต่เรื่องลิตธิ แล้วมันไม่ได้ทำหน้าที่เสียด้วยซ้ำ มันบ้าลิตธิ มันจะเอาแต่ลิตธิ ปากพูดแต่ลิตธิ พูดไม่เป็นถึงเรื่องหน้าที่ อย่างนี้มันไม่ไหว” (พุทธทาสภิกขุ, 2556, น. 423) ประโยคข้างบนนี้แสดงนัยว่า ท่านพุทธทาสได้ใช้เกณฑ์เดียวกับศาสตราจารย์กฤษณ์หมายในโลกตะวันตกในการวิเคราะห์วิพากษ์ระบบลิตธิมนุษยชน เพราะการที่เราพูดว่าเรามีลิตธิเราต้องตระหนักเสมอว่าอีกคนต้องมีหน้าที่เพื่อทำให้เราทรงลิตธินั้นได้ หากเรามีลิตธิ แต่ไม่มีคนทำหน้าที่ หรือรับผิดชอบ มันเป็นเรื่องที่แทบเป็นไปได้ไม่ได้ “ถ้าความถูกต้องอยู่ในธรรมะ มันก็ไม่เกิดความเห็นแก่ตัว คือว่า มันไม่เกิดความรู้สึกเป็นตัวกูขึ้นมาได้ดอก” (พุทธทาสภิกขุ, 2556, น. 423) เมื่อสังคมก้าวหน้าขึ้นรัฐบาล ในสังคมโลกก้าวเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่คำถามที่ว่าศาสนาจะดำรงอยู่ได้อย่างไรในสังคมสมัยใหม่นั้นโดยสรุปแล้วในภาพรวมก็คือ ศาสนาต้องเข้าใจก่อนว่าสังคมสมัยใหม่ต้องการอะไร ถึงแม้ว่าความต้องการของสังคมสมัยใหม่จะขัดแย้งกับหลักการของศาสนาเอง แต่ก็ไม่ใช่การปฏิเสธว่าจะยอมรับไม่ได้เพราะเป้าหมายของสังคมก็เพื่อความสงบสุขหน้าที่ของศาสนาต่อสังคมมนุษย์ก็ต้องดำเนินไป แต่การดำเนินไปนั้นต้องเข้าใจความ

เป็นยุคสมัยด้วยความเป็นสมัยใหม่ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นความเข้าใจรากฐานทางศีลธรรมแบบสมัยใหม่ (เด่นพงษ์ แสนคำ: 2561) ศีลธรรมที่ว่านี้จะต้องปราศจากศีลธรรมแบบศรัทธา ซึ่งการที่ศาสนาจะดำรงอยู่ร่วมกันได้ในสังคมพหุศาสนานั้นก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นไปไม่ได้ เพราะในแง่ของความเป็นสากลแล้วศาสนาเองมีแนวความคิดที่เป็นจุดร่วมกันในศีลธรรมแบบสากลนั้นก็คือศีลธรรมแบบวิพากษ์ หากรัฐสร้างความเข้าใจในศีลธรรมแบบวิพากษ์เข้ากับปัจเจกชนแทนที่จะให้ความสำคัญกับศีลธรรมแบบศรัทธาแล้วความขัดแย้งทางศาสนาก็จะลดลงได้เนื่องมาจากเป็นวิสัยทัศน์เชิงนโยบายของรัฐบาล ที่จะขับเคลื่อนประเทศไทยไปสู่เป้าหมาย “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นโยบายที่จะเปลี่ยนเศรษฐกิจแบบเดิมไปสู่เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม

ในสังคมยุค 4.0 ความสัมพันธ์ของศาสนากับวัฒนธรรมหรือความสัมพันธ์ของศาสนากับรัฐบาล จึงเป็นความสัมพันธ์ในแง่ที่ว่าศาสนาต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมในรัฐนั้นๆ ให้ได้ เพราะทั้งนี้ศาสนาไม่ได้มีอิทธิพลต่อมนุษย์ในแง่ทางอภิปรายมากเท่าใดนักเพราะอิทธิพลของวิทยาศาสตร์ได้เข้ามาอธิบายในส่วนนั้นไปแล้วแต่หน้าที่สำคัญของศาสนาคือการสร้าง ความเข้าใจในศีลธรรมมากกว่า เมื่อสังคมไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งการพัฒนาที่เน้นวัตถุดิบตามแบบอย่างตะวันตก พระพุทธศาสนาก็เริ่มสูญเสียบทบาทที่มีต่อการพัฒนาประเทศอย่างที่เคยเป็นมา เนื่องจากสังคมไทยไปต้อนรับวัฒนธรรมตะวันตก สังคมไทยเริ่มมีปัญหามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการรับเอาความเจริญก้าวหน้าแบบตะวันตกเข้ามา ทั้งนี้เพราะสังคมไทยไม่ได้มีภูมิหลังและรากฐานความเจริญทางสังคมอุตสาหกรรม และไม่มีวัฒนธรรมอุตสาหกรรมแบบตะวันตก ทำให้สังคมไทยมีสภาพที่นักวิชาการเรียกว่า “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา-modernization without development” คือการที่ประเทศไทยมีความทันสมัยจริงแต่ภายนอก แต่ในเนื้อหาแล้วไม่ได้พัฒนาให้เกิดขึ้นในสังคมของตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นระบบการศึกษา การเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ เป็นต้น

มิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาในสังคมยุค 4.0

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) วัดญาณเวศกวัน ได้วิเคราะห์ไว้ว่า การที่สังคมไทยได้รับเอาความเจริญแบบตะวันตกเข้ามา ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ระบบอุตสาหกรรม ทำให้สังคมไทยรับเอาความเจริญตามแบบอย่างตะวันตกอย่างเต็มที่ แต่การรับเอาวัฒนธรรมดังกล่าวนั้น ไม่สอดคล้องกับภูมิหลังของสังคมไทย เพราะคนไทยมักจะรับในเข้ามาในแง่ของการเสพบริโภค หรือรับเอาแต่สิ่งที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย ทำให้คนไทยที่แต่เดิมมีวัฒนธรรมแบบเกษตรกรรม และมีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายอยู่แล้ว กลับเสพติดความสบายจากวัฒนธรรมตะวันตกมากยิ่งขึ้นและกลายเป็นคนมักง่ายมากยิ่งขึ้น โดยขาดพื้นฐานของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมที่เป็นวัฒนธรรมแห่งการใฝ่รู้และสู้สู้ยาก นอกจากนี้แล้วลักษณะเดิมของสังคมไทยที่มีวัดอุปัชฌาย์ (ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว) ไม่มีความปีรัดทางเศรษฐกิจ มี

ความเป็นอยู่ที่สุขสบาย เพราะมีวัตถุเสพบริโภคที่พร้อมที่จะบำรุงบำเรอร่างกาย ลักษณะเช่นนี้ไปกันได้ด้วยดีกับการรับเอาเทคโนโลยีจากต่างชาติ ที่เข้ามาพร้อมกับกระแสบริโภคนิยม และสอดคล้องกับกระแสความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ในสังคมไทยที่มีมาแต่เดิม เกิดเป็นวัฒนธรรมเทคโนโลยีผสมไสยศาสตร์ คือ การพึ่งพาสິงภายนอก โดยที่ไม่ต้องลงมือทำการ สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่รอผลดลบันดาล พึ่งพาอำนาจภายนอกต่าง ๆ สังคมไทยจึงตกอยู่ในสภาพความอ่อนแอ ขาดความเข้มแข็งที่จะไปพัฒนาประเทศ

สมเด็จพระพุฒาจารย์ในฐานะนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ได้นำเสนอไว้ว่า ถ้ามองจากปัญหาสังคมไทย ที่ขาดวัฒนธรรมอุตสาหกรรมและวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ตามแบบอย่างตะวันตก สิ่งที่ต้องดำเนินการด่วน ก็คือ จะต้องสร้างคนไทยให้มีวัฒนธรรมของความใฝ่รู้ สู้สิ่งยากขึ้นมา เพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไป โดยการสร้างจิตใจของนักผลิตและนักสร้างสรรค์ขึ้นมา กระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศภายใต้ “ประเทศไทย 4.0” ซึ่งเป็นนโยบายที่เป็นการวางรากฐานการพัฒนาประเทศในระยะยาว เป็นจุดเริ่มต้นในการขับเคลื่อนไปสู่การเป็นประเทศที่มั่งคั่ง มั่นคง และยั่งยืน ตามวิสัยทัศน์รัฐบาลนั้น (ผศ.ธนภณ สมหวัง: 2560) สารสำคัญที่สุด ย่อมอยู่ที่การพัฒนาคนให้มีศักยภาพหรือคุณภาพในการที่จะไปพัฒนาในภาคส่วนต่าง ๆ ให้เป็นไปตามนโยบายที่วางไว้นั้นเอง นั่นก็คือการสร้างคนไทยให้มีจิตใจวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ อันเป็นลักษณะของความใฝ่รู้ รักความจริง ชอบเหตุผลนิยมปัญญา ชอบค้นคว้า แสวงหาสิบสาว ตรวจสอบ และการทดลองจนค้นพบความจริง และจิตใจของนักเทคโนโลยีที่ใฝ่สร้างสรรค์ และจิตใจแห่งนักอุตสาหกรรมที่เพียรบากบั่นสู้สิ่งยากนอกจากจะต้องหันมาสร้างวัฒนธรรมแห่งความใฝ่รู้สู้สิ่งยากแล้ว ท่านยังเห็นว่า คนไทยยังจะต้องมีวัฒนธรรมแห่งการมองกว้าง คิดไกล และใฝ่รู้ อีกด้วย นั่นก็คือ คนไทยจะต้องไม่มองเห็นเฉพาะประโยชน์ของตัวเอง ของพวกพ้อง หรือมองเห็นเฉพาะประโยชน์เฉพาะหน้าเท่านั้น แต่จะต้องมองให้กว้างออกไปในสังคม โลก และธรรมชาติ ซึ่งมีได้จำกัดขอบเขตอยู่กับเพียงสังคมใดสังคมหนึ่ง และจะต้องมองในลักษณะของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมอีกด้วย นั่นคือ การที่จะสร้างสรรค์ได้จะต้องมีความใฝ่รู้ในสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ต่อสถาบันทางศาสนาตามที่กล่าวมา อภิญา เพ็ญฟูสกุล (2558: 168-170) ได้เสนอให้เห็นถึงรูปแบบใหม่ของขบวนการทางศาสนาที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมที่หลากหลายในปัจจุบันยิ่งขึ้น โดยขบวนการศาสนาสมัยใหม่จะเน้นตอบสนองทางจิตวิญญาณของผู้คนมากขึ้น มีรูปแบบที่แสวงหาจิตวิญญาณในโลกนี้ไม่จำเป็นต้องหลุดพ้นเพื่อโลกหน้า รวมทั้งเน้นการปลดปล่อยภาระของการแบ่งชนชั้น การผลิตความรู้ทางศาสนาเปิดพื้นที่ให้ทั้งนักบวชและคนทั่วไปได้เข้ามามีบทบาททำกิจกรรมร่วมกัน อีกทั้งขบวนการศาสนาสมัยใหม่เน้นพหุลักษณะทางความเชื่อ อาจมีการผสมผสานกันอย่างลงตัวระหว่างกิจกรรมทางศาสนากับบรรณนิยมของสังคมสมัยใหม่ เช่น การถือศีลกินเจหรือเล่นโยคะเพื่อสุขภาพที่ดีในช่วงเวลาของการจัดปฏิบัติสมาธิของสถาบันทางศาสนา เป็นต้น องค์การทางพระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยบวรวิเคราะห์

ของ อมรา พงศาพิชญ์ (2537: 197-206) ได้เสนอให้เห็นภาพการเคลื่อนไหวของขบวนการพุทธศาสนาในสังคมไทยว่า การพยายามเปลี่ยนแปลงทั้งเพื่อการปรับขบวนการทำงานเพื่อสังคม และการเกิดเครือข่ายพระพุทธศาสนา ที่มีเป้าหมายเพื่อมุ่งเน้นการอธิบายคำสอนอย่างเข้มข้นขึ้น เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงเชิงการปฏิรูปทางศาสนา ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากประเทศตะวันตก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อสถาบันทางศาสนา 2 ลักษณะ กล่าวคือ

(1) เกิดกลุ่มทางศาสนาที่มีความคิดอนุรักษ์นิยมเพิ่มมากขึ้น เพื่อปกป้องหลักคิดของศาสนาตนเองไม่ให้มีการแทรกแซงจากคนต่างศาสนาได้

(2) การปรับตัวให้ทันกับวิถีทางวัฒนธรรมของผู้คนในสังคม เพื่อคงสถานะและบทบาทให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ได้ดีขึ้น

สำหรับคณะสงฆ์ไทยในปี พ.ศ. 2529 (พินิจ ลาภธนานนท์, สายชล ปัญญชิต: 2563) มีกลุ่มพระสงฆ์ที่ต้องการยกระดับการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจกับชาวบ้านในชนบท ได้พยายามเข้าไปมีบทบาทในการร่วมแก้ไขสถานการณ์ทางการเมืองเพื่อความสงบสุขของประชาชนจึงจัดให้มีโครงการตั้งโรงเรียนข้าวภายในวัด ทั้งนี้มุ่งเน้นให้วัดได้เป็นที่พึ่งให้กับประชาชน โดยวางแผนว่าจะขยายให้เกิดพื้นที่สีเขียวในวัดเพื่อบริการประชาชนให้ได้ 2,000 แห่ง นอกจากนี้งานของ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์ (2562: 143-146) เสนอว่าผลงานวิชาการทางพุทธศาสนา เช่น หนังสือพุทธธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) หรือหนังสือวิพากษ์สังคมโดยใช้หลักธรรมเข้าผนวกด้วยของ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) เป็นกลไกของปัญญาชนทางพระพุทธศาสนา ที่พยายามขับเคลื่อนให้องค์กรพระพุทธศาสนาเคลื่อนไหวเข้าใกล้ความเป็นไปของสังคมไทยมากขึ้น การปรับบทบาทของสถาบันทางศาสนา เกิดขึ้นจากผลส่วนหนึ่งของวิวัฒนาการทางสังคมที่มีพลวัต การเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกที่เข้ามากระทบต่อสถาบันทางสังคมต่าง ๆ มีส่วนอย่างสำคัญต่อการผลักดันให้สถาบันทางศาสนาจำเป็นต้องปรับการดำเนินกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่จะสร้างศรัทธา ตลอดจนถึงโดยบทบาทของตนเองไว้กับสังคมสมัยใหม่ จากจุดเริ่มต้นที่เน้นการเผยแผ่ศาสนาด้วยหลักธรรมคำสอน จึงนำมาสู่การสร้างองค์กรการทำงานที่สะท้อนความเข้าใจของศาสนธรรมกับความทุกข์ร้อนของผู้คนจากปัญหาต่าง ๆ การปรับรูปแบบการทำงานลักษณะขององค์กรพุทธศาสนาในประเทศต่างๆจึงมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การประยุกต์ให้หลักคำสอนหรือหลักปฏิบัติของพุทธศาสนา

การพัฒนาสังคมไทยที่จะก้าวไปสู่การเป็น “ประเทศไทย 4.0” เพื่อพัฒนาประเทศให้มีความศักยภาพเพื่อก้าวไปสู่การแข่งขันกับนานาชาติ หรือการที่จะก้าวไปสู่การเป็นผู้นำในเวทีโลก จึงจำเป็นที่จะต้องนำเอาหลักธรรมและแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาใช้ อย่างน้อยก็จะต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมใหม่ โดยหันมาเน้นในการสร้างวัฒนธรรมแห่งความไม่โลภและโลภที่ถูกต้อง ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็ด้วยการศึกษาหรือพัฒนาคนให้มีคุณภาพและศักยภาพนั่นเอง

บทสรุป

แนวโน้มการศึกษาของคณะสงฆ์ประเทศไทยในยุค 4.0 ขบวนการและองค์กรพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นการขับเคลื่อนกิจกรรมอาสาสมัครด้านสาธารณกุศลของพุทธศาสนาที่สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นขบวนการจิตอาสาที่สนับสนุนงานสาธารณสงเคราะห์ได้อย่างกว้างขวาง อาสาสมัครขององค์กรเหล่านี้ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพ มีคุณธรรมมีจิตเมตตากรุณาใฝ่บำเพ็ญประโยชน์เพื่อเพื่อนมนุษย์และช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากโดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติศาสนา ภาษา วัฒนธรรม หรืออุดมการณ์ทางการเมืองสมาชิกและอาสาสมัครต่างมุ่งเน้นที่การทำความดีเพื่อสังคม โดยไม่ใช้การทำความดีเฉพาะตัวแต่เป็นการร่วมกันทำความดีเพื่อที่จะบรรเทาทุกข์แก่ผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสในสังคม โดยใช้พรหมวิหารธรรมเป็นแนวทางหลักในการปฏิบัติที่ส่งผลต่อการสร้างเสริมคุณธรรมในจิตใจ และการทำความดีเพื่อสังคมความพิเศษของกระบวนการทำงานของโดยผ่านกลุ่มอาสาสมัครยุวชน อยู่ที่ความสามารถและการบริหารจัดการของหน่วยงานในการจัดการสร้างสรรค์ ปลุกฝังความดีอย่างเป็นระบบไปสู่การทำงานเชิงจิตอาสาเพื่อร่วมกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ การเสริมสร้างคุณธรรมโดยอาศัยกัลยาณมิตรและกระบวนการกลุ่มด้วยการจัดองค์กรและกิจกรรมเพื่อให้เกิดกลุ่มกัลยาณมิตรขึ้นมาในหลายลักษณะและการส่งเสริมคุณธรรมโดยจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน สภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตดังกล่าวช่วยกล่อมเกล่าให้สังคมมีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่เสพตามกระแสบริโภคนิยม และรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เสริมด้วยการส่งเสริมคุณธรรมด้วยสื่อที่มีคุณภาพและทันสมัยสามารถสื่อสารในกลุ่มคนรุ่นใหม่ เช่น Line/Facebook การเสริมสร้างจิตสำนึกและคุณธรรมโดยใช้สื่อเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นประโยชน์มากต่อผู้ปฏิบัติศรัทธาของแต่ละองค์กร นอกจากการใช้สื่อประเภทหนังสือเอกสารซีดีหรือวีดีโอที่ทุกองค์กรตลอดการนำไปสู่สังคมที่สันติสุขอย่างแท้จริง

References

- คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง, (2564). <https://www.the101.world/komkrit-interview-2021>.
- ประเวศ วสี. (2545). วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 : สู่วิถีใหม่แห่งการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- เด่นพงษ์ แสนคำ, วารสารพื้นถิ่นโขงชีมูล, ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม) 2561.
- พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร. (2564). มจร. <https://www.mcu.ac.th/article> , 2548.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์. (2562). เลาะตะเข็บอำนาจประวัติศาสตร์การศึกษาไทย.
กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน).
- ผศ.ธนภณ สมหวัง, : <https://www.bangkokbiznews.com>. 2560.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2562). ว่าด้วยเอกเทวนิยม.กรุงเทพมหานคร : สมมติ.
- พินิจ ลากธนานนท์, สายชล ปัญญาชิต. (2563). ชุดถอดบทเรียนสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ เล่ม 1
นิติธรรมการพิมพ์.
- อภิญา เพื่องฟูสกุล. (2558). อัตลักษณ์ : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด. พิมพ์ครั้งที่ 1.
กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการ
วิจัยแห่งชาติ.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2537). วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา.
พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.